

DEMÉNY PÉTER

Nagy veszedelmek árnyékában

ESSZÉ

Éppen a *Fekete vőlegényeket* olvastam. Egészen lenyűgözött, micsoda férfi ez a Czibak Imre: bátor, kérlelhetetlen, nem ismeri a megalkuvást, jó katona. Akkoriban még az számított férfinak, aki nem sokat törődik a nők kérlelésével, „érzelmeskedésével” és könnyeivel. De talán rossz helyre is tettem a hangsúlyt: a döntéseikhez ragaszkodni, ez a férfiaság egyik markere.

Ez az „akkoriban” az én kiskamaszkorom. Valamikor 1983 és 1985 között lehetett, hogy levettem a polcra Gulácsy Irén regényét. Édesanyám féltette a széthullás közelében levő köteteket, elvitte őket a könyvkötőhöz, s az valamilyen piros anyaggal fogta össze őket. Ilyen piros volt Gulácsy is, akit régóta ajánlott anyám és nagyanyám, és gyerekkönyvnek tökéletes is volt: olvasmányos és kalandos.

Nos hát, azt olvastam éppen, amikor összevesztünk öcsém-mel, és utána köptem. Nem vagyok büszke rá, de így történt. Öcsém öt évvel kisebb nálam, és egészen más alkat, amikor én olvastam, ő feltétlenül fel akart bosszantani, többnyire sikerült is, irtózatos üvöltözések, veszekedések és verekedések lettek a dologból, és mert ő gyorsabb nálam, hát olykor köpések is.

Ő persze rögtön szaladt anyám után, anyám pedig meglátván a zöldessárga golyót, ahogy ott csüng a drótkerítésen, elővette a seprűnyelet, és megállt a kaputól a ház felé vezető ösvényen. Focizni indultunk, muszáj volt elmennem mellette, ám a seprűnyéltől féltem is. Végül azért indultam el mégis, mert anyám megvetően azt mondta, „na te nagy Czibak Imre!” Kiszökött a könny a szememből, de szembe szálltam a veszedelemmel.

Most, harminc évvel a történetek után, még mindig tetszett a *Fekete vőlegények*. Nemcsak gyerekkönyvnek jó tehát,

DEMÉNY PÉTER (Kolozsvár, 1972) költő, író, a Látó szerkesztője. Legutóbbi kötete: A kíméletlen látás – Bánffy Miklós irodalmi portréi (Lector kiadó, Marosvásárhely, 2018). Marosvásárhelyen él. Méray-díjas (2001), Déry Tibor-díjas (2012).

hanem könyvnek egyáltalán. Olvasmányos és kalandos továbbra is, és nagyon érzékletesek az alakok: a nagyszájú Czibak Lőrinc, a megszállott „Fülöp atyus”, a palotai pap, a Czibak fiúk nevelője, a ragyogó fiatalemberből döntésképtelen királlyá váló Zápolya János, a gyönyörű és szeszélyes Zápolya Borbála, a katonából szerzetessé, szerzetesből ismét katonává váló Tomory Pál, és elsősorban Czibak Imre, aki csak azért nem romantikus Jókai-figura, mert nem úgy „szép”, ahogy egy Berend Ivántól megszokhatta az ember.

Jó a „lapos” és a „plasztikus”, az egy, illetve többsíkú alakok aránya. A *Fekete vőlegények* történelmi regény, és azokban általában is másként várjuk el a többsíkúságot, de a különbséget azért meg lehet tenni: Czibak Lőrinc például egysíkú, lapos, a regény folya-

mán csak az öregség következtében változó ember, Zápolya viszont olyan, aki megmagyarázhatatlan változáson esik át, bár ez a megmagyarázhatatlanság kétségkívül a regény gyengéi közé tartozik, hiszen az, hogy a családi örökség a ludas abban, ami történt vele, mégiscsak kevés. Ott van azonban Imre, aki valódi „bölényből” (így is nevezik) ön magát megalázó, alázatos szerzetes lesz azért, mert az igazi szerelem elhagyta, és nem tud megszabadulni az emlékétől. Akkor viszont, amikor a magyarság érdeke úgy kívánja, visszavedlik katonává, bár a szerzetességet megőrzi magában.

A magyarság érdeke a legmagasabb érdek. A regény másik, az említettnél nagyobb hibája, hogy a befejezés amolyan deus ex machina: mindazok a teljességgel cinikus és gyáva urak, akik felrúgják az Imrével kötött egyezséget Lodovico Gritti, a kalandor ígéreteiért, hirtelen összeszedik magukat, amikor meglátják a vajda fejét, valósággal megőrülnek, és mindent letarolnak. Ez a transzilvanizmus hatása, amelynek Gulácsy meg akarta feleltetni a múltat: az áldozat, a szenvedés mindig többet ér, mint az élvezet, illetve határhelyzetekben kizárólag a szenvedésnek sikerül kimenekítenie bennünket és nagy, másokért való dolgokat véghez vinni.

Bár azért ez is bonyolultabb. Candalei Anna, a gyönyörű királyné, Ulászló felesége a maga családja fennmaradásáért és királyságáért küzd, ez a küzdelem azonban jóval nemeesebb és altruistább, mint az, amit Tescheni Hedvig, a Zápolyák anyja művel. Másfelől mégsem alázatosabb, és nem retten meg a nehézségektől:

„Anna benyitott és megállt az ágy előtt.

A király odarettent rá.

– Asszonyom! Ilyen késő órában!...

– Csitt, – mosolygott a gránátvirág száj.

És a látogató ledobta köpenyét.

– Nem vagyok-e az ön hitvese, Vladiszla?

Ulászló megmozdult az ágyon. Hallani lehetett, ahogy a lepedő ropog az izzadságtól.

Kerekre tágította a szemét.

– Mit művel Anna? – kérdezte ijedten. – Mikor tudja, hogy a legkisebb izgalom is megárt a digestiónknak! Két napja

mintha az ördögök kergetnének. És most lám, mi jut az eszébe!... Nem, nem, – emelte föl a kezét tiltólag, – ezt nem többé! Nem többet nekünk!

A királyné homloka fehér-izzón égett.

– Fölség! A gyermek!...

A hang elnyúlott, mint a sivatagok királytigrisének párjahívása.

Anna ott állt diadalmas szépségének fiatal pompájában.

Ulászló rémülten rántott egy párnát az arca elé.

– Annie! Mi nem akarjuk megérteni a vágyait! Mi nem akarjuk a kevély törekvéseit! Jól akarunk alunni és meggyógyulni. Élni! Élni! Soká, Annie! Hagyj minket nyugton leányom. Ne űzz atyuskáimhoz időnap előtt.

Védekezőleg emelte föl erőtlen karjait.

– No erigy szépen édes kicsi lányom. A jó meleg ágyikódba. És szedd föl a ruháskáidat is, mert megfázol dusa moja.

A percek ellihegtek.

Anna fölegyenesedett.

Lassan, mint a holdas álomba járó, felöltötte a csipkés selyemköntöst, csuklyás köpenyt. Aztán anélkül, hogy amoda csak egy pillantást is vetett volna, kifordult az ajtón.”

Ez a szomorú jelenet az oka, hogy Candalei Anna mindenkit elküldet maga mellől, és azt a Szathmáry

Györgyöt hívhatja, aki váradi püspök létére régóta lesi a szerelmét. Ennek ellenére maga a püspök sem egy politikai kalandor: mondhatni, az élvezethez éppolyan hű, mint szerelméhez, és II. Lajosnak éppolyan megbízható szolgája és tanácsadója – lenne, ha a gyöngye fiatalember hagyná, és felbukkanna az élvezetekből. De Szathmáry halála is azért következik be, mert Lajos, aki a legrosszabbkor lesz erős, megüti, nem tudván, hogy apját ütötte meg. Egyébként a szenvedésben Lajos is megnő, és Mohácsnál már egy határozott, bátor király esik el, olyan, akire korábban lett volna igazán nagy szükség.

Érdekes különben, hogy Gulácsy nem is erdélyi: a Szeged melletti Lázárföld-pusztán született 1894-ben, és 1914-ben Nagyváradra költözött a férjével, Pálffy Jenővel együtt. Ekkor ismerkedhetett meg az erdélyi gondolattal, hiszen itt kezdődött írói pályája, és itt alakult ki barátsága Bánffy Miklóssal és Kós Károllyal. A Monarchia fennmaradt kommunikációs szálai másfajta empátiát formáltak Magyarországon és Erdély között, mint amilyent manapság tapasztalhatunk.

A „fekete vőlegények” azok a férfiak, akiknek a lakodalmát gyász borítja, mint Tomory Pál, akinek a menyasszonya halálra ég az esküvőn, és maga Czibak, akit viszont a politikáért hagy el a kedvese. Tágasabban véve persze az ország fekete vőlegényei ők, és abban az értelemben, hogy a szen-

vedésük nem hiábavaló (végső soron a Tomoryé sem, hiszen Czibak mindig mesteri barátjának tekinti, az ő áldozatvállalása nem idegen a Tomory példájától, akinek a maga istenhitét is köszönheti), sokkal „fehérebbek”, mint magánéletükben, mely boldogtalan marad. A magánéleti boldogtalanság azonban a közösség boldogságáért tett erőfeszítésük révén kompenzálódik. Az eszmét lehet tévedésnek vagy képmutatásnak nevezni, a regény ellenben többé-kevésbé, s a befejezés egyetlen deus ex machináját kivéve, igazolja.

Nem lettem én Czibak Imre – nem is lehettem, ha arra gondolunk, hogy ma már semmi sincs úgy, mint akkor, amikor ő élt, vagy amikor Gulácsy a regényét írta. De Czibak is egyfajta izgatónak maradt, mint annyi mindenki az irodalomból, mely életebb az életnél, ha jól meg van írva. A *Fekete vőlegények* sok lapját ilyennek éreztem.